

## ضرورت رویکرد تخصصی به جنگ در بازتاب بیست و پنجمین سالروز فتح خرمشهر

رضامومن زاده

است شاهد نشر کتاب‌ها و مجله‌ها تخصصی در حوزه دفاع مقدس نیستیم، این موضوع اهمیت ویژه‌ای می‌یابد و به نظر می‌رسد رسانه‌ها در پیدایش و خلق گفتمان‌های جدید جنگ، نقش مهم و برجسته‌ای دارند.

در ایام گرامی داشت بیست و پنجمین سالروز فتح خرمشهر در سوم خرداد ۱۳۸۵، تحت تأثیر تحولات و فضای سیاسی و اجتماعی کشور، رسانه‌ها به شکل منحصر به فردی به این موضوع و موضوع "جنگ تحمیلی" به طور عام پرداختند.

با توجه به اهمیت این رویکردها و دیدگاه‌ها، بازتاب رسانه‌ای "فتح خرمشهر در بیست و پنجمین سالروز آن" بررسی می‌شود. شاید کلیدی‌ترین ویژگی این دوره نسبت به سال‌های گذشته، طرح مسائل و دیدگاه‌های تخصصی تر همراه با رویکردی انتقادی - به ویژه در مورد عملیات بزرگ بیت المقدس - را بتوان ذکر کرد.

اهم محورهای مورد توجه رسانه‌ها در این مقطع به شرح ذیر می‌باشند:

پیوستگی و ارتباط هشت سال جنگ تحمیلی عراق علیه ایران با حیات سیاسی و اجتماعی کشور، موجب شده است تا با وجود گذشت حدود دو دهه از پایان آن، شاهد ارائه دیدگاه‌های جدید و متفاوت از گذشته نسبت به آن باشیم.

استخراج و درک این دیدگاه‌ها، مستلزم رصد کردن بازتاب رسانه‌ای اظهارات و مواضع جدیدی است که در مقاطع مختلف بیان می‌شود. از این میان، دو مقطع زمانی مهم در هر سال وجود دارد که بخش اعظم و دیدگاه‌های فرماندهان جنگ تحمیلی، کارشناسان و منتقدین در آنها مطرح می‌شود: گرامی داشت هفته دفاع مقدس در پایان شهریور و آغاز مهر و همچنین گرامی داشت سالروز فتح خرمشهر در سوم خرداد. به عبارت دیگر، تنها در این دو مقطع زمانی است که رسانه‌های کشور - اعم از نوشتاری، شنیداری و دیداری - توجه ویژه‌ای به موضوع دفاع مقدس در قسالب سخن رانی، مقاله، گزارش، مصاحبه، خاطره‌نویسی، میزگرد، بیانیه و... می‌نمایند. از آن جهت که هنوز در کشور به شکل پایه‌ای و بنیادین و آن گونه که شایسته

۱- عظمت و بزرگی عملیات بیت المقدس طبق گفته فرماندهان و کارشناسان دفاع مقدس، عملیات بیت المقدس بزرگ ترین عملیات انجام شده در طول دوران جنگ می باشد. این عملیات از ویژگی های مهمی برخوردار است که در شرایط فعلی می توان آنها را بازبینی و بازخوانی کرد و به گفته فرماندهان جنگ، در تعریف دکترین دفاعی کشور از آن الهام گرفت.

اولین ویژگی این عملیات، گستردگی آن بود. پیش تر، عملیاتی به این بزرگی انجام نداده بودیم. در این عملیات ۵/۴۰۰ کیلومتر مربع زمینی آزاد شد و ۲۰ هزار نفر اسیر گرفتیم. غنائم به دست آمده آن قدر زیاد بود که تا چند سال از آن استفاده کردیم... با آزادی خرمشهر، رسانه های جهان اعلام کردند که صدام در جنگ شکست خورد.<sup>(۱)</sup>

بنابراین بسرای درک دلایل اهمیت فتح خرمشهر در تاریخ جنگ تحمیلی باید ویژگی ها و برجستگی های این عملیات را مورد توجه قرار داد. در این عملیات، وسعت سرزمین آزاد شده چندین برابر مساحت چند کشور هم جوار ایران است که دشمن در آن با حداکثر توان نظامی خود، یعنی با شش لشکر - شامل سه لشکر زرهی، یک لشکر مکانیزه و دو لشکر پیاده - و ده تیپ مستقل پدافند می کرد و با استفاده از ۱۴۰۰ دستگاه تانک، ۱۲۰۰ دستگاه نفربر زرهی و بیش از ۵۰۰ عراده توپخانه صحرایی و حدود ۸۰۰ هزار نیروی نظامی، این منطقه را در کنترل داشت.<sup>(۲)</sup>

علاوه بر این، آمارهای ارائه شده در مورد تلفات و ضایعات دشمن بیان گر آن است که انجام ایی عملیات، نقش کلیدی در سرنوشت جنگ داشته است.<sup>۱۶/۵۰۰</sup> کشته، بیش از ۱۹ هزار اسیر، انهدام بیش از ۲۸۵۰ دستگاه تانک، نفربر و خودرو، سرنگونی ۵۳ فروند هواپیما، انهدام ده ها انبار مهمات، ده ها دستگاه تفنگ ۱۰۶ م و

خمپاره انداز، تعداد زیادی ضدهوایی، لودر و چندین فروند هلی کوپتر جزء مهم ترین ضایعات دشمن هستند.

همچنین غنائم به دست آمده شامل: ۱۰۵ دستگاه تانک و نفربر، ۳۰ دستگاه جیب حامل تفنگ ۱۰۶ م ۱۸ قبضه توپ ۱۳۰ م صدها دستگاه خودروی سنگین و سبک، ده ها انبار مهمات سالم، تعداد زیادی لودر، کامیون و بلدوزر.<sup>(۳)</sup>

۲- فتح خرمشهر، محصول استراتژی نظامی برتر برخی از فرماندهان دوران جنگ، نحوه شکل گیری عملیات بیت المقدس را در بعد کاملاً تخصصی و نظامی آن مورد ارزیابی قرار داده و این عملیات را محصول تغییر در استراتژی نظامی کشور می دانند. در این راستا ضمن نقد استراتژی نظامی کشور در سال اول جنگ، حاکم شدن استراتژی برتر "بر تفکرات نظامی فرماندهان و مسئولین را علت فتح خرمشهر عنوان می کنند.

"چهار عملیات ثامن الائمه، طریق القدس، فتح المبین و بیت المقدس مقطع حساسی از دوران جنگ را به خود اختصاص داده اند و عملیات های اصلی دوره سرنوشت ساز جنگ هستند. با مقایسه بین سال های اول و دوم جنگ، به ایسن نتیجه می رسیم که ما در سال اول، استراتژی ناموفق داشتیم و بسا آن استراتژی، شکست خوردیم. ولی در سال دوم، پیروزی های درخشانی به دست آوردیم و علت اصلی آن، حضور جدی سپاه و بسیج در صحنه رزم بود... اگر با یک دید کلی، چهار عملیات را نگاه کنیم، می بینیم که پشت سر هم پیروز می شود و کسل سرزمین های اشغالی را در جنوب آزاد می کند و به فتح خرمشهر و آن پیروزی بزرگ منجر می شود. این نشانه استراتژی برتر نظامی ماسد ر جمهوری اسلامی است.<sup>(۴)</sup> البته ابعاد عملیاتی و تساکتیکی عملیات

بیت المقدس نیز توسط فرماندهان مورد توجه قرار گرفته است، اما آنچه را به عنوان وجوه مشترک تمامی اظهارات و گزارش ها در تبیین علت های فتح خرمشهر می توان استخراج کرد، عبارت اند از: اصل وحدت فرماندهی، هماهنگی، روح ایمان و از خود گذشتگی، حفظ اسرار و افشانشدن اطلاعات و سازمان دهی.

در این مقطع دو انتصاب مهم در سپاه و ارتش صورت گرفت. یکی آقای محسن رضایی بود که حضرت امام خمینی (ره) حکم فرماندهی سپاه را به ایشان داد و دیگری شهید صیاد شیرازی بود که حکم فرماندهی نیروی زمینی ارتش را گرفت. این دو مرد به توصیه های حضرت امام و درک روشنی که خود داشتند، موانع را بین سپاه و ارتش از بین بردند و وحدت ایجاد کردند و قرارگاه مشترکی به نام کربلا ایجاد کردند که هر کدام یک گروه طرح ریزی مستقل در سپاه و ارتش داشتند.<sup>(۵)</sup>

### ۳- ایمان، کلیدی ترین سلاح

اکثر تحلیل های ارائه شده در این مقطع بر نقش و جایگاه "ایمان" عوامل منجر به آزادسازی خرمشهر اشاره و تأکید دارند. با این حال، دو ملاحظه کلی هم از دید رسانه ها دور نمانده است: یکی اینکه تأکید بر ایمان بدین معنی است که فتح خرمشهر به دست آدم های زمینی انجام شد؛ دوم اینکه فتح خرمشهر محصول تحول فکری و فرهنگی در جامعه بود و به همین دلیل امام (ره) فتح خرمشهر را "فتح ارزش ها" نامیدند.

لزوم واقع بینی در این مورد که فتح خرمشهر به دست افراد معمولی جامعه صورت گرفت را در این عبارت ها می توان مشاهده کرد: "برخی تصور می کنند رزمندگان ما آدم های خاص و در محیط های خاص تربیت شدند، اما بارها گفتم اصلاً این طور نبوده ... نباید فضا را به گونه ای برای نسل امروز ایجاد کنیم که رزمندگان ما تافته جدا بافته و غیرقابل دسترس بودند."<sup>(۶)</sup>

همان طور که گفته شد، برخی فرماندهان جنگ لایل فتح خرمشهر را در ایمان و پیدا شدن تحول فکری در نیروهای مسلح کشور می دانند و در پاسخ به این پرسش که چه اتفاقی افتاد که آنها توانستند ظرف یک سال و اندی، همه سرزمین های تحت اشغال را آزاد کرده و عملیاتی به بزرگی عملیات بیت المقدس را طراحی و اجرا کنند؟ می گویند: "آنچه واقعیت دارد، توان رزمی رزمندگان اسلام گسترش عظیمی پیدا کرد. برای درک این موضوع باید به تحول فکری و فرهنگی که حضرت امام خمینی (ره) با بروز جنگ در بین مردم ایجاد کردند، اندیشید که حاصل آن در فتح خرمشهر دیده می شود و به همین دلیل امام خمینی (ره) فتح خرمشهر را فتح ارزش ها نامید."<sup>(۷)</sup>

علاوه بر تحلیل های فوق، محور اصلی روزنامه ها در برجسته کردن نقش ایمان در پیروزی عملیات بیت المقدس، توجه دادن به کارکردهای آن در شرایط فعلی جامعه می باشد. "فتح خرمشهر و نبرد رزمندگان اسلام در بیابان های داغ و تفتیده خوزستان، میدانی بود که در آن نیروی ایمان، طومار توطئه ها را در هم پیچید و قدرت انسان مسلمان را به جهان کفر و الحاد نشان داد."<sup>(۸)</sup> بدین ترتیب اکثر مقاله ها و یادداشت های نوشته شده در این خصوص در صدد برآمدن تا فتح خرمشهر را به عنوان "نماد ایستادگی و مقاومت" در امت اسلامی معرفی نمایند.

### ۴- پی آمدهای فتح خرمشهر

ارائه دیدگاه های شفاف و بدون حاشیه در مورد اثرات و پی آمدهای فتح خرمشهر و در ابعاد مختلف آن، از ویژگی های این دوره می باشد. به طور کلی آثار و پی آمدهای فتوح خرمشهر بسط صورت های زیر دسته بندی شده اند:

- الف - دسته بندی در دو بخش سیاسی و نظامی
- ب - دسته بندی در سطوح ملی، منطقه ای و

ج - توجه به پی آمدهای دفاعی و نظامی

د - در نظر گرفتن آثار بلند مدت آن بر استراتژی دفاعی جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با هر گونه تهدید خارجی در شرایط کنونی

در مورد ابعاد سیاسی و نظامی آثار فتح خرمشهر بر این نکته تأکید شده است که "تأثیر فتح خرمشهر بر تغییر معادلات متأثر از دو ملاحظه کلی است: یکی پیوستگی جنگ و انقلاب و دوم تأثیر پیروزی نظامی ایران بر عراق و سقوط احتمالی صدام. در مورد اول، تغییر معادلات در سطح منطقه در واقع با پیروزی انقلاب اسلامی آغاز شد. تحمیل جنگ بر ایران برای مهار پیامدهای انقلاب اسلامی و حفظ وضع موجود و اعاده نظام پیشین بود. آمریکا به دنبال جنگ فرسایشی بود. ایران با غلبه بر این وضعیت و با پیروزی نظامی در آستانه فتح خرمشهر، آمریکا و غرب و کشورهای منطقه را نسبت به پیروزی احتمالی ایران نگران کرد.

همچنین با پیروزی ایران در فتح خرمشهر، دو سطح معادله در معرض تهدید قرار گرفت. یکی معادله خلیج فارس که برتری ایران نسبت به عراق، بر نفت و تجارت و موقعیت آمریکا اثر می‌گذاشت و در نتیجه نوعی اجماع جهانی برای حفظ صدام شکل گرفت و دیگری معادله خاورمیانه که اسرائیل با حمله به لبنان و تصرف جنوب لبنان تا بیروت، مترصد فرصت بود تا اوضاع را به سود خود تغییر دهد.<sup>(۹)</sup>

از جنبه تأثیرگذاری فتح خرمشهر بر استراتژی دفاعی و نظامی تأکید شده است: "باید بگوییم ادبیاتی که امروز تحت عنوان جنگ نامتقارن وجود دارد، ادبیاتی است که شکل کاربردی آن را در زمان جنگ داشتیم و جدید نیست."<sup>(۱۰)</sup>

همچنین در مورد تأثیر آن بر استراتژی نظامی ایران در دوران جنگ تحمیلی و برتری آن بر استراتژی‌های

گذشته که در عملیات بیت المقدس با وضوح کامل عینیت یافت، ذکر شده است: "مکتب دفاعی ایران که با مقاومت در برابر متجاوزین و اشغال گران عراقی شکل گرفت، به اندیشه مسلط نیروهای مسلح و ملت ایران تبدیل شد و این اندیشه و مکتب، پشتوانه تفکر برای مقابله هر نوع تهدیدات خارجی قرار گرفته است."<sup>(۱۱)</sup>

همان‌طور که مشاهده می‌شود "ظهور قدرت دفاعی ایران، ثبات داخلی، بازدارندگی خارجی، ظهور ایران به عنوان یک قدرت منطقه‌ای و ارائه یک سبک موفق از جلوه ایمان در کشاکش سهمگین‌ترین میدان‌های نبرد" به عنوان پی آمدهای عمده فتح خرمشهر در این مقطع مورد توجه قرار گرفته‌اند.

۵- ادامه جنگ پس از فتح خرمشهر

"علت ادامه جنگ پس از فتح خرمشهر" از جمله پرسش‌های اساسی جنگ است که به دلیل فراهم نشدن فرصت نقد علمی و منطقی در کشور، هنوز به نوعی در سطح نخبگان و جامعه مطرح می‌شود. فارغ از ریشه‌ها و انگیزه‌های طرح این پرسش، پاسخ‌هایی هم که تاکنون از سوی فرماندهان و مسئولین جنگ به آن داده شده است، آن‌چنان متنوع و مختلف است که به نظر می‌رسد در آینده نیز همچنان این سؤال، به صورت جدی مطرح خواهد بود. زمانی که آقای حسن روحانی - به عنوان یکی از مسئولین جنگ - در فضای سیاسی کنونی جامعه این مسأله را بیان می‌کند: "در جنگ تحمیلی هم باز پس از فتح خرمشهر و فاو نتوانستیم تصمیم بگیریم که هم‌زمان با دفاع مقدس، با دشمن سر میز مذاکره بنشینیم و بحث کنیم. این قضیه را عقب انداختیم تا به جایی رسیدیم که دیگر راهی جز قطع نامه و مذاکره برایمان باقی نماند و از آن زمان بود که مذاکره با عراق را انتخاب کردیم و البته آن هم خیلی دیر بود."<sup>(۱۲)</sup> بدین معنی است که عظمت و بزرگی فتح خرمشهر ممکن است تحت تأثیر این‌گونه بحث‌ها

خداشده دار شود.

ارائه پاسخ‌های نو و جدید به پرسش فوق نیز زمینه‌های طرح مجدد آن را در هر مقطعی فراهم می‌سازد. این سؤال خیلی مهم است. ولی پاسخ روشن و قانع‌کننده‌ای دارد. اولاً مسأله صلح را گروه سیاسی جنگ - که آقایان هاشمی رفسنجانی، ولایتی، میرحسین موسوی و مقام معظم رهبری که آن روز رئیس‌جمهور بودند - دنبال می‌کرد. این گروه سیاسی هم همه پیشنهادها را زیر نظر امام (ره) بررسی می‌کردند. یک پیشنهاد هم نبود که بررسی نشود. اما نکته جالب آنجاست که بعد از آزادی خرمشهر، پیشنهاد صلح رسماً از سوی هیچ نهاد بین‌المللی و یا هیچ کشوری ارائه نشد. اگر چیزی گفته می‌شد به صورت شفاهی و آن هم درخواست آتش‌بس بود که درخواست‌های اولیه و مشروع ایران یعنی بازگشتن به مسرزه‌های بین‌المللی و ایجاد کمیته بین‌المللی برای بررسی میزان و راه کار جبران خسارت را جواب نمی‌داد. آتش‌بس صرف هم تنها برای بازسازی ارتش عراق و احتمالاً حمله دوباره بود که هیچ عاقلی آن را نمی‌پذیرد. مخالفان جنگ، بعد از اتمام جنگ، فضا را برای انتقاد و داستان‌سرایی مناسب دیدند و تبلیغ کردند که ایران پیشنهاد صلح بعد از فتح خرمشهر را نپذیرفت. اما این یک دروغ تاریخی است به علاوه اینکه وقتی خرمشهر آزاد شد، هیچ گروهی در ایران پیشنهاد نداد که به سمت صلح با عراق برویم. به عبارتی گروه‌هایی مثل نهضت آزادی و جبهه ملی که امروز منتقد جنگ پس از خرمشهر هستند، در آن روز هیچ اطلاعیه‌ای مبنی بر درخواست صلح ندادند.<sup>(۱۳)</sup>

البته در پاسخ به پرسش اساسی فوق، توضیحات دیگری نیز از سوی برخی فرماندهان و کارشناسان ارائه شده است که از ذکر آنها خودداری می‌شود؛ با این حال شاهد تأکید بر این نکته کلی و مهم در این مقطع زمانی

هستیم که پرداختن و اظهار نظر کردن در مورد هر مسأله‌ای نیاز به تخصص دارد. جنگ به طور مجزا خود یک علم عظیم و بزرگ است که در دانشگاه‌های معتبر دنیا تدریس می‌شود و جنگ‌های امروزی بر مبنای علم، تجربه و تخصص است، بنابراین افراد متخصص باید در مورد آن اظهار نظر کنند.<sup>(۱۴)</sup>

موضوع فوق تنها انتظاری است که در شرایط فعلی مطرح می‌شود و این امیدواری وجود دارد که در آینده برای پاسخ‌گویی به پرسش‌های اساسی جنگ مورد توجه قرار گیرد.

#### ۶- ابعاد فرهنگی فتح خرمشهر

رسانه‌ها اهمیت فرهنگی فتح خرمشهر را در محورهای زیر منعکس کردند:

الف - خرمشهر، نماد حماسه پایداری و مقاومت ملت ایران در برابر بیگانگان است. در این خصوص تأکید شد که فتح خرمشهر نه تنها نقطه عطفی در تحولات جنگ تحمیلی، بلکه در تاریخ ملت ایران است. به عبارتی این حماسه، به معنی پایانی بر یک دوره طولانی خالی از حماسه و استقلال در تاریخ ایران بود.

ب) مقایسه اهمیت فتح خرمشهر با برخی وقایع در کشورهای دیگر، نکته‌ای است که با رویکردی انتقادی در این دوره به آن اشاره شده است: «لنین گراد هم وضعی مانند خرمشهر در جنگ دوم جهانی داشت. با این تفاوت که این حادثه به عنوان نماد مقاومت در جنگ جهانی دوم با ۸۷۲ روز محاصره، موضوع صدها کتاب و فیلم در جهان قرار گرفته است، اما حماسه خرمشهر با ۵۴۵ روز اشغال هیچ‌گاه در عرصه سینمای ملی ما مورد توجه قرار نگرفته است و تنها شش فیلم از ۲۳۰ فیلم دفاع مقدس به این موضوع پرداخته‌اند.»<sup>(۱۵)</sup>

ج - عدم توجه به کارکرد فرهنگی فتح خرمشهر در جامعه موجب شد تا در این خصوص نیز موضع‌گیری شود. اگر چه فتح خرمشهر خود حاصل تحول فکری و

فرهنگی در جامعه بود که توسط امام(ره) صورت گرفت. نویسندگان، شعرا و هنرمندان آن طوری که باید بار دوران دفاع مقدس را به دوش نکشیده اند. اگر نبود این مسایل، شاهد گسست میان نسل نوین و بچه های دفاع مقدس نبودیم این گسست امروز اتفاق افتاده است. به طوری که اگر الان وارد دانشگاه شوید و از شهید حسن باقری، باقری و حسین خرازی سؤال کنی، خیلی ها آنها را نمی شناسند، اما ممکن است نام تمامی بازیکنان فوتبال تیم های خارجی را بدانند. (۱۶)

د - در عین حال این انتقاد مطرح شد که مدیریت فرهنگی کشور هنوز نتوانسته است برخورد مناسبی با دفاع مقدس داشته باشد. "به عنوان مثال در حالی که حدود ۲۰ سال از دوران صلح می گذرد، اما هنوز ما صاحب یک موزه جدی در زمینه جنگ نیستیم." (۱۷)

#### ۷- خرمشهر را فراموش نکنیم!

در جریان گرامی داشت بیست و پنجمین سال روز فتح خرمشهر، شاهد ظهور نگاه جدیدی به این موضوع بودیم. شاید برجسته ترین رویکردی که در این دوره مطرح شد، انتقاد نسبت به فراموش کردن این شهر از جنبه توسعه اقتصادی و اجتماعی است: "امروز سوم خرداد، بیست و پنجمین سال روز آزاد شدن خرمشهر است. یک ربع قرن گذشت.

برای این شهر چه کردیم؟ سیمای امروز این شهر را دیده اید؟ نه هویتی دارد، نه عظمتی. نه مدرن است، نه باستانی و نه شناسنامه دارد. حتی آثار "معماری جنگ" هم حفظ نشده اند. شهر ساخته می شود، بی آنکه اندیشه ای پشت آن باشد. به مرور و به کندی محله هایی در شهر سبز می شوند، بی آنکه قلب و مغز شهر تعریف شده باشند. شهر هنوز تولید ندارد، تجارت ندارد. برو و بیا ندارد، ما را چه می شود؟ در بحث های معماری و شهرسازی، جنگ و زلزله را فقط مصیبت نمی دانند. مصیبت که هستند، اما فرصتی هم هستند برای دوباره

اندیشیدن و دوباره ساختن. فرصستی برای آنانکه معتقدند اگر فرصتی دوباره می داشتند، شهر را آینه دل می ساختند. خرمشهر را از یاد نبریم!" (۱۸)

حتی برخی صاحب نظران معتقدند، علت اینکه خرمشهر تاکنون نتوانسته به عنوان نماد ملی مقاومت و آزادی در جامعه مطرح شود این است که به توسعه آن نیندیشیده ایم.

"اگر خرمشهر در دوران جنگ و پس از آن در دوران پیروزی، تبدیل به نماد و سمبل آزادی، مقاومت و تجلی اراده ملی شده بود، باید امروز می توانستیم به عنوان یک شهر توسعه یافته از آن یاد می کردیم. این در حالی است که شرایط فعلی آن تأسف برانگیز است." (۱۹)

#### منابع:

- ۱- محسن رضایی، ایسنا، ۸۵/۳/۲.
- ۲- حسین علایی، بازتاب، ۸۵/۳/۱.
- ۳- روزنامه همشهری، خرمشهر چگونه آزاد شد، ۸۵/۳/۴.
- ۴- غلامعلی رشید، روزنامه اعتماد ملی، ۸۵/۳/۳.
- ۵- غلامعلی رشید، خبرگزاری فارس، ۸۵/۳/۳.
- ۶- محمدباقر قالیباف، روزنامه صدای عدالت، ۸۵/۳/۳.
- ۷- حسین علایی، بازتاب، ۸۵/۳/۱.
- ۸- بیانیه بنیاد روایت فتح به مناسبت گرامی داشت فتح خرمشهر، روزنامه جوان، ۸۵/۳/۳.
- ۹- غلامعلی رشید، خبرگزاری فارس، ۸۵/۳/۳.
- ۱۰- علی شمخانی، روزنامه اعتماد ملی، ۸۵/۳/۳.
- ۱۱- غلامعلی رشید، همان.
- ۱۲- روزنامه شرق، ۸۵/۲/۲.
- ۱۳- محسن رضایی، ایسنا، ۸۵/۳/۲.
- ۱۴- محمدجعفر اسدی، روزنامه اعتماد ملی، ۸۵/۳/۴.
- ۱۵- روزنامه صدای عدالت، ۸۵/۳/۴.
- ۱۶- محمدجعفر اسدی، همان.
- ۱۷- احمدرضا درویش، روزنامه صدای عدالت، ۸۵/۳/۴.
- ۱۸- روزنامه اعتماد ملی، ۸۵/۳/۳.
- ۱۹- احمدرضا درویش، همان.